

Ηλεκτρονικό περιοδικό της
Ιεράς Μητροπόλεως
Κυρηνείας

ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΟΡΑΜΑ ΤΟΥ ΜΑΡΤΙΝ ΛΟΥΘΕΡ
ΚΙΝΤΚ

ΤΕΥΧΟΣ 6-7

2019

Θανάσης Ν. Παπαθανασίου*

ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΟΡΑΜΑ ΤΟΥ ΜΑΡΤΙΝ ΛΟΥΘΕΡ ΚΙΝΓΚ

Abstract: Martin Luther King, Jr. is widely known as a fervent advocate of the civil rights for the US Afro-Americans in the '60s. However, he gradually moved to a broader and deeper understanding of the racial problem, approaching it in connection with poverty, global capitalism and imperialism. He envisioned the “beloved community”, that is a new world order, where love and solidarity would dictate everything. King draw his inspiration from the belief in the personal God of the Bible, as well as from the integrationist tradition of the black churches, the Social Gospel movement and the philosophy of Josiah Royce.

Keywords: Martin Luther King; Justice; Universality; Beloved community; Racism; Kingdom of God

Στις 3 Απριλίου 1968 ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ του Τεννεσσή εκφώνησε στη Μέμφις την τελευταία ομιλία του. Το απόγευμα της επόμενης μέρας έπεφτε δολοφονημένος.

Είναι περίεργη η ομιλία αυτή! Της έχει δοθεί ο τίτλος «Έφτασα στη βουνοκορφή» («I've been to the Mountaintop»),¹ ο οποίος αποδίδει το πνεύμα το οποίο διαπερνά σαν ραχοκοκαλιά τις επιμέρους ενότητες της ομιλίας. Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ αναφέρθηκε στην πορεία των αγώνων του, ζήτησε ένταση των κινητοποιήσεων και υπέδειξε μη-βίαιους τρόπους αντίδρασης (μποϋκοτάζ εταιριών και τραπεζών που ακολουθούσαν ρατσιστική και άδικη πολιτική). Αλλά η ραχοκοκαλιά της ομιλίας ήταν —θα έλεγα— η μνήμη θανάτου προσωπικά του ομιλητή.

* Διδάκτωρ Θεολογίας (Ιεραποστολικής), πτυχιούχος Νομικής και Θεολογίας. Διδάσκει (ΕΔΙΠ) στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθήνας, καθώς και στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΣΕΠ). Είναι αρχισυντάκτης του θεολογικού περιοδικού *Σύναξη* και μέλος της *European Society for Intercultural Theology and Interreligious Studies*.

¹ Martin Luther King, Jr., «I've been to the mountaintop» (3 April 1968), Stanford University, The Martin Luther King, Jr. Research and Education Institute, στο: <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/ive-been-mountaintop-address-delivered-bishop-charles-mason-temple> [πρόσβ.: 13 Σεπτ. 2019]. Η απόδοση των παραθεμάτων στη Νεοελληνική είναι του γράφοντος (Θ.Ν.Π.). Σημειωτέον ότι το παρόν κείμενο είναι μέρος ευρύτερου μελετήματος για την οικουμενικότητα του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ. Έχουν παρουσιαστεί λιγιστά στοιχεία του, σε προφορικές εισηγήσεις (οι οποίες μάλιστα δεν είχαν θέμα ειδικά το οικουμενικό όραμά του).

Ο Κινγκ ξεκίνησε την ομιλία διατυπώνοντας παιγνιωδώς το εξής ερώτημα: Αν ο ίδιος θα βρισκόταν στην αρχή του χρόνου και έβλεπε να περνά μπροστά από τα μάτια του όλη την κατοπινή πορεία της ανθρωπότητας μέχρι την ημέρα της ομιλίας, κι αν ο Θεός του έδινε τη δυνατότητα να διαλέξει την εποχή στην οποία θα ήθελε να ζήσει, τί θα διάλεγε άραγε; Ο Κινγκ έδωσε αμέσως την απάντηση στο ρητορικό ερώτημά του. Δεν θα επέλεγε την Έξοδο των Ισραηλιτών από τη δουλειά της Αιγύπτου. Ούτε την αρχαία Ελλάδα των φιλοσόφων. Ούτε την κραταιή ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Ούτε τη λαμπρή Αναγέννηση. Ούτε τη γέννα της Διαμαρτύρησης από τον Λούθηρο (του οποίου ο ίδιος έφερε το όνομα). Ούτε την ημέρα που ο Αβραάμ Λίνκολν αποφάσισε την κατάργηση της δουλείας. Ούτε τη θαρραλέα αποτροπή της οικονομικής κατάρρευσης των ΗΠΑ από τον πρόεδρο Φραγκλίνο Ρούσβελτ. Τί θα επέλεγε, εν τέλει, ο μαύρος² ηγέτης; «Είναι παράδοξο, αλλά θα γύρναγα στον Παντοδύναμο και θα του έλεγα: “Θα είμαι ευτυχής αν με αφήσεις να ζήσω λίγα χρόνια στο δεύτερο μισό του 20^{ού} αιώνα”».

Για τον Κινγκ οι μέρες που ζούσε (μέρες στο δεύτερο μισό του 20^{ού} αιώνα) ήταν ιστορικές. Η χώρα του αλλά και όλη η υφήλιος βρίσκονταν σε σκοτεινή κατάσταση. Ο ψυχρός πόλεμος ήταν στο απόγειό του, οι ΗΠΑ αιμοραγούσαν στο Βιετνάμ, η Λατινική Αμερική στέναζε, η Κίνα αναδυόταν απρόβλεπτη και ο πυρηνικός όλεθρος ήταν καθημερινή πιθανολόγηση. Ωστόσο, ακριβώς τότε αναδυόταν και μια περίπου πρωτόφαντη ελπίδα. Φαινόταν ότι ο άνθρωπος μπορούσε πια να αντιπαλέψει κάποια κακά τα οποία επί αιώνες ασελγούσαν στο σώμα της ανθρωπότητας. Το αίτημα για ειρήνη γιγαντωνόταν, η μη-βία πρόβαλε ως η μόνη αληθινά ρεαλιστική επιλογή για την πανανθρώπινη προκοπή, οι Αφροαμερικάνοι έκαναν βήματα χειραφέτησης. Κι έτσι η τελευταία ομιλία του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ απηχούσε αυτή την ελπίδα, και μάλιστα αποτύπωνε τη μετακίνησή του από μια περιορισμένη, ενδοαμερικανική προσέγγιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στην εννόησή τους σε συνάρτηση με τη φτώχεια, το οικονομικό σύστημα και τον ιμπεριαλισμό σε παγκόσμιο επίπεδο:

Οι λαϊκές μάζες εγείρονται. Κι όπου είναι συναγμένες σήμερα, είτε στο Γιοχάνεσμπουργκ της Νότιας Αφρικής, είτε στη Νοϊρόμπη της Κένυας, είτε στην Άκρα της Γκάνας, είτε στη Νέα Υόρκη, την Ατλάντα της Τζόρτζια, το Τζάκσον του Μισισιπή ή τη Μέμφις του

² Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ αποκαλούσε τους Αφροαμερικανούς Negroes. Η λέξη δεν είχε τότε την υβριστική φόρτιση που συνήθως της αποδίδεται σήμερα. Εξυπακούεται ότι και στο παρόν κείμενο οι λέξεις «λευκός», «μαύρος», «κίτρινος» κλπ. είναι απλώς περιγραφικές.

Τεννεσσί, η κραυγή είναι πάντα η ίδια: «Θέλουμε να είμαστε ελεύθεροι» [...]. Τώρα είμαι εντελώς ευτυχής που ο Θεός μου επέτρεψε να ζήσω σε αυτή την περίοδο και να δω όσα εκτυλίσσονται. Και είμαι ευτυχής που μου επέτρεψε να βρίσκομαι σήμερα στη Μέμφις.

Αλλά η κατάληξη της ομιλίας ήταν τέτοια, που να κάνει τους κατοπινούς αναγνώστες της να αναρωτιούνται αν ο ομιλητής εξέφραζε μια αόριστη ανησυχία του ή κάτι περισσότερο· μια διαίσθηση!

Έφτασα λοιπόν στη Μέμφις. Και μερικοί άρχισαν να απειλούν ή να μιλούν για τις απειλές που πλανώνται, ή για το τι θα μπορούσε να μου συμβεί από μερικούς άρρωστους (sick) λευκούς αδερφούς μας. Λοιπόν, δεν ξέρω τι μπορεί να συμβεί. Έχουμε μπροστά μας μερικές δύσκολες μέρες. Αλλά πραγματικά δεν με νοιάζει τώρα, γιατί έφτασα στη βουνοκορφή! Και δε με νοιάζει! Όπως κάθε άνθρωπος, θα ήθελα να ζήσω πολύ· η μακροβιότητα έχει το νόημά της. Αλλά δεν με απασχολεί αυτή τη στιγμή. Θέλω μόνο να κάνω το θέλημα του Θεού. Αυτός μου επέτρεψε ν' ανέβω στο βουνό. Κοιτάζω γύρω και βλέπω τη Γη της Επαγγελίας. Ίσως δεν θα μπω σ' αυτήν μαζί σας. Αλλά θέλω να ξέρετε απόψε ότι μαζί, ως λαός, θα φτάσουμε στη Γη της Επαγγελίας. Και είμαι τόσο χαρούμενος σήμερα! Δεν φοβάμαι κανέναν άνθρωπο. Τα μάτια μου βλέπουν τη δόξα της έλευσης του Κυρίου.

Ο Κινγκ εξέφραζε την αυτοσυνειδησία του ως ελευθερωτή ηγέτη, ως ενός νέου Μωυσή, που βγάζει από τη δουλεία τον λαό στον οποίο ο ίδιος ανήκει, γινόμενος ουσιαστικά συνεργός του Θεού, αλλά και ο οποίος τελικά δεν θα ζήσει για να δει την καρποφορία των κόπων του. Είναι σαφής η υπαινικτική αναφορά του στην αφήγηση της *Παλαιάς Διαθήκης*,³ σύμφωνα με την οποία ο Θεός οδήγησε τον Μωυσή στην κορυφή του όρους Νεβώ, του έδειξε την υπεσχημένη γη και του ανακοίνωσε ότι θα πέθαινε εκεί.

Και το περιεχόμενο της ομιλίας, και η συγκυρία για την οποία εκφωνήθηκε, επισφράγισαν τις διαστάσεις τις οποίες έδινε πλέον ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ στους αγώνες των περιθωριακών της αμερικανικής κοινωνίας και του κόσμου ολόκληρου. Ο Κινγκ είχε πρωτοπάει στη Μέμφις στο πλαίσιο των αγώνων για τα ανθρώπινα

³ Δευτ. 34:1-5.

δικαιώματα στις 31 Ιουλίου 1959.⁴ Στις 18 Μαρτίου του 1968 ξαναπήγε, για να στηρίξει την απεργία των οδοκαθαριστών, η οποία είχε ξεκινήσει στις 11 Φεβρουαρίου. Για τον ίδιο λόγο πήγε και στις 3 Απριλίου —την ημέρα της τελευταίας ομιλίας του.

Οι μαύροι οδοκαθαριστές της Μέμφις βυθίζονταν στην οικονομική εξαθλίωση και τον αδιάκοπο κίνδυνο. Η απεργία ξέσπασε με αφορμή τον αποτρόπαιο θάνατο δύο συναδέλφων τους, του τριανταεξάχρονου Echol Cole και του τριαντάχρονου Robert Walker, οι οποίοι είχαν κομματιαστεί την 1^η του μηνός από τον μηχανισμό ενός κακοσυντηρημένου απορριματοφόρου, στο οποίο είχαν ζητήσει πρόχειρο καταφύγιο από την καταρρακτώδη βροχή. Οι όροι και οι συνθήκες εργασίας των οδοκαθαριστών της Μέμφις περιγράφονται ως απάνθρωπες. Η δημοτική αρχή δεν τους χορηγούσε γάντια, στολές και δυνατότητα μπάνιου μετά την εργασία τους. Διέθετε ένα ιδιωτικό πρόγραμμα αυτοασφάλισης, το οποίο φυσικά ήταν δώρο άδωρο για όσους δεν μπορούσαν να καταβάλλουν τις εισφορές. Οι δύο άτυχοι εργάτες ήταν από αυτούς που δεν μπορούσαν να αυτασφαλιστούν. Εργάζονταν ως ωρομίσθιοι, χωρίς πλήρη δικαιώματα, και υποκείμενοι στο δικαίωμα της εργοδοσίας να τους απολύσει ανά πάσα στιγμή. Η κηδεία τους πραγματοποιήθηκε μόλις οι οικογένειές τους μπόρεσαν να συγκεντρώσουν τα 900 δολάρια που χρειάζονταν για την καθεμία. Αυτό που η υπηρεσία έδωσε στις οικογένειες, ήταν ένας μισθός και 500 δολάρια.⁵

Η συγκυρία της Μέμφις ανακεφαλαιώνει αυτό που ο Κινγκ θεωρούσε δεύτερη φάση και βήμα των αγώνων για απελευθέρωση. Η περίπτωση της αυτασφάλισης των μαύρων οδοκαθαριστών δείχνει εύγλωττα το ότι τα πολιτικά και ατομικά δικαιώματα δεν αρκούν, νοούμενα αυτόνομα. Αντιθέτως, οφείλουν να κατανοούνται και να λειτουργούν ως μέρος μιας κοινωνικής συνάρτησης. Στη Μέμφις κάθε εργάτης είχε το δικαίωμα να κάνει αυτασφάλιση, πράγμα που σε μια ρηχή «φιλελεύθερη» λογική σημαίνει ατομική ελευθερία (η ασφάλιση δεν ήταν υποχρεωτική) και ισότητα δικαιωμάτων (δεν απαγορευόταν σε κανέναν να ασφαλιστεί). Στην πραγματικότητα όμως η φτώχεια αναιρεί αυτό το ατομικό δικαίωμα, το οποίο απομένει νομικό φάντασμα ή πρόσχημα. Είναι παγκόσμια αλήθεια ότι ίδια κονιορτοποίηση των δικαιωμάτων λαμβάνει χώρα για πλήθος άλλων ζητημάτων (για την πρόσβαση σε

⁴ Michael K. Honey, *Going Down Jericho Road. The Memphis Strike, Martin Luther King's Last Campaign*, W.W. Norton, Νέα Υόρκη και Λονδίνο 2007, σ. 29 εξ.

⁵ Ο.π., σ. 1-2.

καλά εκπαιδευτικά ιδρύματα και σε υπηρεσίες υγείας, για τη δυνατότητα διακοπών κλπ.), όποτε και όπου υπάρχουν συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού.

Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, λοιπόν, διαπίστωσε τη συμφυΐα ρατσισμού και κοινωνικής αδικίας,⁶ αλλά επί πλέον κατάλαβε ότι το αμερικανικό πρόβλημα ήταν έκφανση ενός παγκοσμίου προβλήματος. Θα έλεγα, με άλλα λόγια, ότι κατάλαβε τις παγκόσμιες διαστάσεις του δαιμονικού, το οποίο αντιστρατεύεται την παγκόσμια πατρότητα και αγάπη του Θεού, και το όραμα της Βασιλείας του. Έτσι, ιδίως από το 1967 ο Κινγκ έφερνε αδιάκοπα στο προσκήνιο την αλήθεια ότι η φτώχεια και οι πόλεμοι τυραννούσαν εκατομμύρια μη-προνομιούχων: Αφροαμερικανών, αλλά και Πορτορικανών, Μεξικάνων, Ινδιάνων, λευκών⁷ και Βιετναμέζων.⁸

Η ισότητα με τους λευκούς δεν θα λύσει τα προβλήματα ούτε των λευκών ούτε των μαύρων, αν αυτό σημαίνει ισότητα σε μια παγκόσμια κοινωνία που πλήττεται από τη φτώχεια, και σε ένα σύμπαν καταδικασμένο σε εξαφάνιση από τον πόλεμο.⁹

Ο Κινγκ κατήγγειλε και τον ιμπεριαλισμό, τη νεοαποικιοκρατία και τον милитарισμό¹⁰ και, πιο συγκεκριμένα, την αμερικανική συμμετοχή στον πόλεμο του Βιετνάμ. Και έβλεπε ως ελπίδα τα κινήματα αντίστασης παγκόσμια:

Οι μέρες μας είναι επαναστατικές. Σε όλη την υφήλιο οι άνθρωποι εξεγείρονται κατά των παλαιών συστημάτων της εκμετάλλευσης και καταπίεσης, και από τις πληγές ενός εύθραυστου κόσμου γεννιούνται νέα συστήματα δικαιοσύνης και ισότητας. Οι γυμνοί και ξυπόλητοι της γης εγείρονται όπως ποτέ ως τώρα. Οι άνθρωποι που βρίσκονται στο σκοτάδι βλέπουν δυνατό φως.¹¹ Εμείς στη Δύση πρέπει να υποστηρίξουμε αυτές τις επαναστάσεις.¹²

⁶ Martin Luther King, Jr., «Racism and the white backlash», στο: του ίδιου, *Where do We Go from Here: Chaos or Community?*, Beacon Press, Βοστώνη 1967, σ. 47-101, εδώ σ. 81-82.

⁷ Ο ίδιος, «The dilemma of Negro Americans», στο: του ίδιου, *Where do We Go from Here*, σ. 102-134, εδώ σ. 132.

⁸ Ο ίδιος, «Beyond Vietnam» (4 April 1967), Stanford University, The Martin Luther King, Jr. Research and Education Institute, στο: <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/beyond-vietnam> [πρόσβ.: 13 Σεπτ. 2019]

⁹ Ο ίδιος, «Where are we going», στο: του ίδιου, *Where do We Go from Here: Chaos or Community?*, Beacon Press, Boston 1967, σ. 167-191, εδώ σ. 167.

¹⁰ Ό.π., σ. 174-175 και ο ίδιος, «On being a Good neighbor», στο: του ίδιου, *Strength to Love*, Fortress Press, Φιλαδέλφια 1989, σ. 26-35, εδώ σ. 80.

¹¹ Πρβλ. *Ησ. 9:1* και *Ματθ. 4:16*.

¹² Martin Luther King, Jr., «Beyond Vietnam».

Οι αντίπαλοί του χαρακτήριζαν τον Κινγκ κομμουνιστή ή κρυφοκομμουνιστή και του χρέωναν «un-Americanism», απώλεια της «αμερικανότητάς» του.¹³ Ο Κινγκ πάντως δεν ήταν κομμουνιστής. Χωρίς να έχει κάποια επεξεργασμένη πολιτική ή κομματική πρόταση, έκλινε προς τη σοσιαλδημοκρατία.¹⁴ Ασκούσε κριτική και στον αδηφάγο καπιταλισμό (δεν αποκλήρυτε καθουτήν την ελεύθερη οικονομία) και στη δυτική ευμάρεια, η οποία οδηγούσε σε αλαζονεία,¹⁵ αλλά και στον σοβιετικό κομμουνισμό.¹⁶

Καίριο σημείο στην εκ μέρους του αμφισβήτηση του «παραδοσιακού» (όπως τον ονόμαζε)¹⁷ καπιταλισμού θεωρώ το γεγονός ότι ο Κινγκ κατανοούσε την ανεπάρκεια της περιστασιακής φιλανθρωπίας (η οποία αφήνει απείραχτο —και μάλιστα νομιμοποιεί— το σύστημα το οποίο παράγει την αδικία), και ζητούσε να αντιμετωπιστούν τα γενεσιουργά αίτια της φτώχειας και της αδικίας. Για τον Κινγκ όποιος περιοριζόταν στην περιστασιακή φιλανθρωπία, προσπερνούσε το βαθύτερο πρόβλημα. Αυτό που χρειαζόταν ήταν μια κίνηση διπλή: και αντιμετώπιση των αιτιών (προσπάθεια αλλαγής του συστήματος), και άμεση δράση (πρωτοβουλίες αλληλεγγύης). Συχνά αυτό το διατύπωνε αναφερόμενος στην παραβολή του καλού Σαμαρείτη, και διερωτώμενος, μήπως ο ιερέας και ο Λευίτης προσπέρασαν το θύμα των ληστών, επειδή σκέφτονταν ότι χρειαζόταν μια ριζική αντιμετώπιση της αδικίας (εδώ, η ανάπλαση του επικίνδυνου δρόμου Ιερουσαλήμ–Ιεριχούς, ο οποίος προσφερόταν για ενέδρες ληστών) κι όχι μια ατομική περίθαλψη.¹⁸ Διαβάζοντας κάποιος αυτή τη διερώτηση του Κινγκ μπορεί να υποθέσει ότι ο μαύρος ηγέτης δικαίωνε αυτές τις δύο φιγούρες που σκιαγραφούνται αρνητικά στο ευαγγέλιο. Όμως δεν πρόκειται γι' αυτό. Για τον Κινγκ αυτή η (υποθετική) σκέψη του ιερέα και του Λευίτη μπορεί μεν από μόνη της να ήταν σωστή, αλλά, μαζί με τον φόβο που οι ίδιοι ένοιωσαν στον επικίνδυνο δρόμο, τους εγκλώβισε σε απραξία. Για τον Κινγκ ο

¹³ Stephen C. Ferguson II, «The philosopher King: An examination of the influence of dialectics on King's political thought and practice», στο: Robert E. Birt (επιμ.), *The Liberatory Thought of Martin Luther King Jr.: Critical Essays on the Philosopher King*, Lexington Books, Lanham etc. 2012, σ. 87-108, εδώ σ. 103.

¹⁴ Robert E. Birt, «King's radical vision of community», στο: Birt (επιμ.), *The Liberatory Thought of Martin Luther King Jr.*, σ. 157-176.

¹⁵ Martin Luther King, Jr., «Transformed nonconformist», στο: του ίδιου, *Strength to Love*, σ. 17-25, εδώ σ. 20 και Martin Luther King, Jr., «Beyond Vietnam».

¹⁶ Ο ίδιος, «How should a Christian view Communism?», του ίδιου, *Strength to Love*, σ. 96-105.

¹⁷ Ο ίδιος, «Transformed nonconformist», σ. 30.

¹⁸ Ο ίδιος «On being a good neighbor», σ. 30.

ιδεώδης τύπος ήταν ο καλός Σαμαρείτης, διότι αυτός προχώρησε, εδώ και τώρα, «σε έναν επικίνδυνο αλτρουισμό».¹⁹

Αλλά και από συνοδοιπόρους του δέχτηκε κριτική ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ. Κάποιοι τον κατηγόρησαν ότι η αντιπολεμική στάση του (από τις αρχές του 1967) θα αποδυνάμωνε τον αγώνα για πολιτικά δικαιώματα των Αφροαμερικανών. Ο Κινγκ απέρριπτε την κατηγορία, αφενός επιμένοντας ότι η λύση του φυλετικού προβλήματος των ΗΠΑ βρισκόταν σε συνάρτηση με την πανανθρώπινη απελευθέρωση, και αφετέρου εξηγώντας ότι το εν λόγω πρόβλημα εσωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ ήταν συνυφασμένο με την εξωτερική πολιτική της: ο πόλεμος του Βιετνάμ επιβάρυνε πάνω απ' όλα τα φτωχότερα αμερικανικά στρώματα, και από πλευράς οικονομικής και από πλευράς ανθρώπινου δυναμικού.²⁰

Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ εισηγούνταν έναν ανθρωπισμό θρεμμένο από τη χριστιανική πίστη και τη σχέση του ανθρώπου με τον ζωντανό Θεό. Το θεμέλιο της οπτικής του ήταν απλό, αλλά συγκλονιστικής δυναμικής, αν η χριστιανική πίστη λαμβάνεται τοις μετρητοίς από τους ίδιους τους Χριστιανούς. Ήταν η ιουδαίο-χριστιανική πίστη ότι ο άνθρωπος έχει πλαστεί κατ' εικόνα του Θεού. Αυτή η εικονιστική ανθρωπολογία συνεπάγεται ότι όλοι ανεξαιρέτως οι άνθρωποι είναι αδέρφια, ότι όλοι έχουν δημιουργηθεί ίσοι, ότι όλοι έχουν μερίδιο στη μοναδικότητα και την αξιοπρέπεια και άρα ότι όλοι έχουν δικαιώματα, τα οποία ούτε δημιουργούνται ούτε παραχωρούνται από το κράτος, αλλά είναι θεόδοτα.²¹ Για τον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ κάθε ανθρώπινη ζωή αποτελεί «αντανάκλαση της θεότητας», κι έτσι κάθε αδικία έχει συντριπτική σοβαρότητα. Στρέφεται κατά της εικόνας του Θεού στον άνθρωπο.²² Προσωπικά θα έλεγα ότι κάθε αδικία είναι θεομαχία.

Έτσι, για τον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ η Βιβλική ανθρωπολογία επιφορτίζει τους Χριστιανούς με ένα χρέος πράξης (η πρόταξη του οποίου, φυσικά, ενίσχυε τις εναντίον του κατηγορίες για απεμπόληση της «αμερικανότητάς» του):

Καλούμαστε να μιλήσουμε για τους αδύναμους, για τους άφωνους, για τα θύματα του έθνους μας, γι' αυτούς που το έθνος μας τους αποκαλεί «εχθρούς» [σ.σ.: παραπάνω είχε

¹⁹ Ο ίδιος, «On being a Good neighbor», σ. 29-30.

²⁰ Ο ίδιος, «Beyond Vietnam».

²¹ Ο ίδιος, «Racism and the white backlash», σ. 84, 97.

²² Ο.π., σ. 99-100.

αναφερθεί στους Βιετκόνγκ και στον Φιντέλ Κάστρο], διότι καμιά ανθρώπινη απόφαση δεν μπορεί να κάνει αυτούς τους ανθρώπους λιγότερο αδέρφια μας.²³

Ο Κινγκ είχε φτάσει σε αυτή τη θεώρηση μέσα από την οδυνηρή εμπειρία των μαύρων κοινοτήτων στην Αμερική,²⁴ αλλά και από τη διαδρομή των θεολογικών σπουδών του. Επηρέαστηκε από τη σκέψη του Αμερικανού Βαπτιστή θεολόγου και πάστορα Walter Rauschenbusch (1861–1918), ο οποίος ήταν εκ των πρωταγωνιστών του κινήματος του «Κοινωνικού Ευαγγελίου» («Social Gospel»). Το κίνημα αυτό είχε σχηματιστεί στον προτεσταντικό χώρο των Ηνωμένων Πολιτειών τη δεκαετία του 1870 και γνώρισε την ακμή του μέχρι το 1917. Πρόβαλλε την κοινωνική δικαιοσύνη ως ουσιώδες χαρακτηριστικό της Βασιλείας του Θεού και τόνιζε ότι η αποστολή της Εκκλησίας δεν αφορά μόνο την ψυχή του κάθε ατόμου, αλλά ολόκληρη την ανθρώπινη ζωή και τις κοινωνικές δομές.²⁵ Ωστόσο το κίνημα κατηγορήθηκε ότι, παρά το αξιόλογο κοινωνικό έργο του όσον αφορά τα εργασιακά δικαιώματα κ.ά., ήταν πολύ «λευκό»: σπανίως ασχολήθηκε με τον αποκλεισμό των μαύρων και των γυναικών.²⁶ Η συμβολή, λοιπόν του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ είναι εξαιρετικά σημαντική, διότι γονιμοποίησε την οπτική του «Κοινωνικού Ευαγγελίου» με την εμπειρία και την πνευματικότητα των αφροαμερικανικών αγώνων.

Εκεί όπου ο Κινγκ διαφώνησε με το «Κοινωνικό Ευαγγέλιο» και ειδικά με τον Rauschenbusch, ήταν η πίστη του δεύτερου στην «αναπόδραστη πρόοδο», ιδέα η οποία δέσποζε κατά τον 19^ο αιώνα και η οποία διακατεχόταν από μια αισιοδοξία σχεδόν μηχανιστική (ότι η αγαθή φύση του ανθρώπου θα οδηγούσε, εν τέλει, από το καλό στο καλύτερο). Διαφώνησε επίσης με τη διάθεση του Rauschenbusch να ταυτίσει τη Βασιλεία του Θεού με κάποιο καθεστώς.²⁷ Θεωρώ ότι οι αντιρρήσεις αυτές του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ έχουν ιδιαίτερη σημασία για την Ορθόδοξη θεολογία. Η προσέγγισή του στην ιστορία και στην εσχατολογία μοιάζουν με την Ορθόδοξη θέση ότι η ιστορία είναι μια πορεία ανοιχτή και απροκαθόριστη, και ότι η

²³ Ο ίδιος «Beyond Vietnam».

²⁴ James H. Cone, «The theology of Martin Luther King, Jr.», *Union Seminary Quarterly Review* 40.4 (1986), σ. 21-42, εδώ σ. 26-28.

²⁵ Donald K. Correll, «Social Gospel movement», στο: Nicholas Lossky κ.ά. (επιμ.), *Dictionary of the Ecumenical Movement*, WCC Publications, Geneva 2002, σ. 1044.

²⁶ Pierre J. Jacobs, «The Social Gospel movement revisited: Consequences for the church», *HTS Theologiese Studies/Theological Studies* 71.3 (2015), σ. 1-8, εδώ σ. 3 Βλ. Cone, «The theology of Martin Luther King, Jr.», σ. 22.

²⁷ Martin Luther King, Jr., «Pilgrimage to nonviolence», στο: του ίδιου, *Strength to Love*, σ. 147-155, εδώ σ. 150.

Βασιλεία είναι μετα-ιστορική, πράγμα που σημαίνει ότι η Βασιλεία συνεπάγεται μεν τη μεταμόρφωση της ιστορίας, αλλά δεν συμπίπτει με κάποια ενδοϊστορική φάση. Αυτή η άρνηση προσδιορισμού της ολοκλήρωσης της ιστορίας σε κάποια φάση της και, παρόμοια, η άρνηση αγκίστρωσης της Εκκλησίας σε κάποια ενδοϊστορική φάση, αποτελούν δικλείδες ώστε η Εκκλησία να αποτελεί μια αδιάκοπη δύναμη αμφισβήτησης του αιώνας τούτου και να μην επιθυμεί την επιβολή της, τη θεοκρατία και τον οποιονδήποτε ολοκληρωτισμό.²⁸

Επιπλέον, η θέση του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, και γενικότερα του «Κοινωνικού Ευαγγελίου», ότι η περιστασιακή φιλανθρωπία δεν αρκεί, συνάδει προς παρόμοιες θέσεις Πατέρων της Εκκλησίας,²⁹ τις οποίες προφανώς ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ αγνοούσε (όπως —τί ειρωνεία— τις αγνοούν και πολλοί Ορθόδοξοι)!

Ποια είναι η ωφέλεια αν δημιουργείς πολλούς φτωχούς και ανακουφίζεις έναν; Αν δεν υπήρχε το πλήθος των τοκιστών, δεν θα υπήρχε ούτε το πλήθος όσων ζουν σε φτώχεια. Διάλυσε, λοιπόν, τη συντεχνία σου, και όλοι θα αποκτήσουμε αυτάρκεια.³⁰

Είναι αδύνατο να συγκεντρώσεις τεράστιο πλούτο χωρίς να διαπράξεις αμαρτία.³¹

Μέσω του Rauschenbusch ο Κινγκ γνωρίστηκε επίσης με τον φιλελεύθερο (liberal) Προτεσταντισμό, δηλαδή με εκείνα τα ρεύματα τα οποία απέρριπταν παραδοσιακά δόγματα της Εκκλησίας (την ανάσταση κλπ.). Ο Κινγκ αποστασιοποιήθηκε από την απόρριψη αυτή. Μάλιστα, μετά από κάποια περίοδο, κατά την οποία αμφέβαλε για την ύπαρξη προσωπικού Θεού, κατέληξε στη θερμή αποδοχή της πίστης σε Θεό προσωπικό και δρώντα.³² Στα κείμενά του η σπουδαιότητα της σχέσης με τον προσωπικό Θεό του Χριστιανισμού και της ανταπόκρισης στο θέλημά του, κατέχουν

²⁸ Βλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται. Η ιεραποστολή ως ελπίδα και ως εφιάλτης*, Εν Πλω, Αθήνα 2008, σ. 110-112, 341.

²⁹ Βλ. Ο ίδιος, «Προοπτικές της Πατερικής σκέψης για μια θεολογία της απελευθέρωσης», στο: Παντελής Καλαϊτζίδης (επιμ.), *Βιβλική θεολογία της απελευθέρωσης, πατερική θεολογία και αμφισημίες της νεωτερικότητας*, Ίνδικτος, Αθήνα 2012, σ. 143-168.

³⁰ «Τί ωφέλεις πολλούς πτωχούς ποιῶν καὶ ἓνα παραμυθούμενος; Εἰ μὴ πλῆθος ἦν τοκιστῶν, οὐκ ἂν ἦν τὸ πλῆθος τῶν πενομένων. Λύσον σου τὴν φατρίαν, καὶ πάντες ἕξομεν τὴν αὐτάρκειαν.»· Γρηγόριος Νύσσης, «Κατὰ τοκίζόντων», *PG* 46, 445 A-B.

³¹ «Ἵλας [...] πλούτου σωρεῦσαι ἀναμαρτήτως, ἀμή χανον». Ἀστέριος Ἀμασειας, *Ὁμιλία Α' εἰς τὸν πλούσιον καὶ εἰς τὸν Λάζαρον*, *PG* 40, 169A.

³² Cone, «The theology of Martin Luther King, Jr.», σ. 22-24. Βλ. George Yancy, «Dr. King's philosophy of religion: Theology of somebodiness», στο: Birt (επιμ.), *The Liberatory Thought of Martin Luther King Jr.*, σ. 54-55.

κεντρική θέση. Η ίδια η ύπαρξη ελπίδας βασίζεται, κατά τον Κινγκ, ακριβώς στο ότι ο Θεός είναι προσωπική και δρώσα ύπαρξη.³³

Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ συμεριζόταν την προϋπάρχουσα προσπάθεια για ένταξη των μαύρων κοινοτήτων στην ευρύτερη κοινωνία των ΗΠΑ (integrationism), κι έτσι είχε ταχθεί κατά της αυτονομίας και του απομονωτισμού τους. Την αυτονομία και τον απομονωτισμό (separatism) επέλεγαν όχι μόνο όσοι ήταν φοβισμένοι από τον κοινωνικό περίγυρο, αλλά και διάφορες μαχητικές παρουσίες, οι οποίες απέκλειαν κάθε δυνατότητα συνύπαρξης μαύρων και λευκών σε μια κοινωνία.³⁴ Είναι αυτονόητο, φαντάζομαι, ότι η στάση του Κινγκ αφορά άμεσα τις μέρες μας, και συγκεκριμένα την ύπαρξη πολλών και διαφορετικών πολιτισμικών-εθνοτικών κοινοτήτων σε κοινωνίες του δυτικού κόσμου. Όπου κυριαρχεί (είτε ηθελημένα είτε αθέλητα) ο απομονωτισμός, αναπτύσσονται φαινόμενα γκέτο, στο εσωτερικό των οποίων συχνά αναπτύσσεται μισαλλοδοξία και φανατισμός. Ο Κινγκ δεν αρνιόταν την ταυτότητα κάθε κοινότητας (αντιθέτως, μάλιστα, για την υπόστασή της αγωνιζόταν), αλλά τη νοούσε ως εταίρο μιας πολυποίκιλης συντροφιάς. Σ' αυτή την προοπτική ο Κινγκ ανέπτυξε έντονη κριτική στον ατομικισμό, ο οποίος χαρακτηρίζει σε μεγάλο βαθμό την αμερικάνικη νοοτροπία.

Την *πανανθρώπινη* ειρηνική και δίκαιη κοινωνία που οραματιζόταν ο Κινγκ την ονόμαζε «αγαπημένη κοινότητα» («beloved community»). Δεν είχε κατασκευάσει ο ίδιος τον όρο. Τον ερανίστηκε από το έργο του Αμερικανού φιλοσόφου Josiah Royce (1855-1916), ο οποίος είχε υποστηρίξει με έμφαση ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να κατανοηθεί καθ' εαυτόν, δηλαδή χωρίς την ιδιότητα να είναι μέλος μιας κοινότητας. Για τον Royce, την «αγαπημένη κοινότητα» τη γεννά η αφοσίωση στη δικαιοσύνη και την ειρήνη. Τέτοια οφείλει να είναι η εκκλησιαστική κοινότητα, αλλά και η παγκόσμια.³⁵ Ο Κινγκ εκλαΐκευσε αυτό το όραμα και το ανακήρυξε προγραμματικό στόχο, ο οποίος θα μπορούσε να επιδιωχθεί με πρακτικά οικονομικά και πολιτικά

³³ Clanton C. W. Dawson Jr., «The concept of hope in the thinking of Dr. Martin Luther King Jr.», στο: Birt (επιμ.), *The Liberatory Thought of Martin Luther King Jr.*, σ. 341-355. Βλ. Martin Luther King, Jr., «The answer to a perplexing question», στο: του ίδιου, *Strength to Love*, σ. 132.

³⁴ Martin Luther King, Jr., «Letter From a Birmingham Jail» (16 April 1963), σ. 2, Stanford University, The Martin Luther King, Jr. Research and Education Institute, <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/letter-birmingham-jail> [πρόσβ.: 13 Σεπτ. 2019]. Βλ. Ο ίδιος, «A knock at midnight», στο: του ίδιου, *Strength to Love*, σ. 62-63 και Cone, «The theology of Martin Luther King, Jr.», εδώ σ. 22.

³⁵ Josiah Royce, *The Problem of Christianity*, The Catholic University of America Press, Ουάσιγκτον 2001, σ. 125.

βήματα και με την υιοθέτηση της μη-βίαιης αγωνιστικότητας.³⁶ Η μη-βίαη αγωνιστικότητα (η οποία ουδεμία σχέση έχει με την απραξία και την παθητικότητα) ήταν βασικός άξονας στη σκέψη και την πρακτική του Κινγκ, και την είχε εμπνευστεί τόσο από το Ευαγγέλιο, όσο και από τον Ινδό σοφό και ακτιβιστή Μαχάτμα Γκάντι. «Ο Χριστός», είχε πει, «μου πρόσφερε το πνεύμα και το κίνητρο, κι ο Γκάντι τη μέθοδο».³⁷ Φυσικά, η πιστότητά του στη μη-βία αποτέλεσε καίριο σημείο διαφωνίας του με άλλους κοινωνικούς αγωνιστές (όπως με το κίνημα της «Μαύρης Δύναμης» («Black Power»)),³⁸ και φυσικά συνεχίζει να συζητείται.

Στην οραματική «αγαπημένη κοινότητα», έλεγε ο Κινγκ,

οφείλουμε να ζήσουμε μαζί μαύροι και άσπροι, ανατολικοί και δυτικοί, εθνικοί και εβραίοι, καθολικοί και προτεστάντες, μουσουλμάνοι και ινδουιστές, μια οικογένεια που την έχουν χωρίσει ιδέες, πολιτισμοί και συμφέροντα.³⁹

Στην προσέγγιση αυτή του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ το ανθρώπινο υποκείμενο δεν διαλύεται μέσα στην κοινότητα. Η κριτική του, δηλαδή, κατά του ατομικισμού δεν σήμαινε συνηγορία υπέρ του κολεκτιβισμού. Αυτό το διευκρίνιζε ρητά. Τόνιζε την ιλιγγιώδη σπουδαιότητα της προσωπικής ευθύνης, χάριν της οποίας το υποκείμενο μπορεί να χρειαστεί να έρθει σε ρήξη με την αγελαία μάζα.⁴⁰

Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ προστέθηκε στη χορεία όσων ανέβηκαν στη βουνοκορφή, εκεί όπου ταυτίζονται η μαρτυρία και το μαρτύριο· ώστε όσοι βρίσκονται στο σκοτάδι να βλέπουν δυνατό φως, εν παντί καιρώ και όπου γης.

³⁶ Martin Luther King, Jr., «The Birth of a New Nation» (7 April 1957 [?]), Stanford University, The Martin Luther King, Jr. Research and Education Institute, <https://kinginstitute.stanford.edu/king-papers/documents/birth-new-nation-sermon-delivered-dexter-avenue-baptist-church> [πρόσβ.: 13 Σεπτ. 2019]. Βλ. και Dwayne A. Tunstall, *Yes, but not Quite. Josiah Royce's EthicoReligious Insight*, Fordham University Press, Νέα Υόρκη 2009, σ. 100-103.

³⁷ Martin Luther King, Jr., «Pilgrimage to nonviolence», στο: του ίδιου, *Strength to Love*, σ. 151. Για την επίδραση που άσκησε στον Κινγκ ο Γκάντι, βλ. Cone, «The theology of Martin Luther King, Jr.», 24-26 και Anthony B. Pinn, *Why, Lord? Suffering and Evil in Black Theology*, Continuum, Νέα Υόρκη 1995, σ. 73.

³⁸ Βλ. Martin Luther King, Jr., «Black Power», στο: του ίδιου, *Where do We Go from Here*, σ. 23-66.

³⁹ Ο ίδιος, «The world house», στο: του ίδιου, *Where do We Go from*, σ. 167.

⁴⁰ Ο ίδιος, «Transformed nonconformist», σ. 19.